

КОМУНІКАТИВНО-ФЕНОМЕНОЛОГІЧНІ ЕКСПЛІКАЦІЇ ПРАВОВОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНУ

Буття правового суспільства може досліджуватися з точки зору різноманітних наукових парадигм та теоретичних підходів. В умовах активного розвитку інформаційно-комунікативних технологій, інформаційного суспільства як такого, особливої актуальності набуває саме комунікативно-феноменологічні експлікації вищезначеного феномена.

Згідно комунікативно-феноменологічному підходу правове суспільство функціонує як взаємодія великої кількості людей, колективного тлумачення (визначення) повсякденного життя, права, належної поведінки тощо. Воно є безперервний творчий процес, у якому соціальний світ інтерсуб'єктивно конституюється людським мисленням, народжується з “переплетіння” численних індивідуальних життєвих проектів. Ці проекти опосередковані правом, звичаями, індивідуальними уявленнями людей про справедливість, благо, добро, прийнятне чи неприйнятне з точки зору їх внутрішнього світу. Соціальна реальність, як зазначає А. Шюц, розуміється в цьому випадку як сукупність значень, змістів, через які ми сприймаємо світ, як загальна сума об'єктів й явищ цього соціокультурного світу, яким він фіксується у повсякденній свідомості осіб, що живуть серед інших людей і пов'язані з ними різноманітними відносинами взаємодії [1, с. 27].

У феноменологічній традиції соціальна реальність розкривається як реальність “життєвого світу” людей. Життєвий світ, за А. Шюцом, це: царина реальності, де тільки й можлива взаємодія з одноплемінниками, “будівництво” загального середовища комунікації, особлива реальність, властива тільки людині; царина реальності, що властива як “проста даність” нормальній людині з здоровим глуздом; “проста даність”, в цьому контексті – це переживання

дійсності як того, що само собою розуміється, як непроблематичного та безсумнівного буття; це інтерсуб'єктивістський світ, що споконвічно сприймається як світ, загальний з іншими людьми, світ, у якому люди взаємно сприймають один одного й мають значення один для одного; це світ дій та вчинків, це дійсність, що люди змінюють, і яка змінює їх [2, с. 112].

В даній інтерпретації правове суспільство – це соціокультурний феномен існування якого обумовлено рівнем розвитку правосвідомості окремих суб'єктів та параметрами діючого законодавства. Феномени (“речі”) соціального світу існують остільки, оскільки існують самі люди – діючі носії, інтерпретатори, творці соціального змісту, котрі є артефактами (породженнями) людської культури. Соціальна (правова) реальність – це завжди людський продукт або, точніше, безперервне людське виробництво. І у своїй генезі (соціальний порядок як результат минулої людської діяльності), і у своєму сьогоденні (соціальний порядок існує тільки тому, що людина продовжує його створювати у своїй діяльності) – це “людський продукт” [3, с. 88-89].

Як зазначалося раніше важливим конститууючим елементом буття правового суспільства є індивідуальна та суспільна правосвідомість. Саме тому створені правосвідомістю нормативні судження, зразки, що отримали свою “семантичну автономію” за допомогою правотворчої процедури, проявляють себе як складова частина об'єктивованої юридичної дійсності, відносно самостійну й незалежну стосовно всякої індивідуальної правосвідомості й можуть робити реальний нормативно-регулятивний вплив на соціальну ситуацію, правопорядок, на якість існування правового суспільства. Однак конституювання юридичної норми вимагає також попереднього інформаційного й ціннісного впливу на соціальних діячів – потенційних правових суб'єктів для того, щоб текстуалізовані нормативні факти були ними засвоєні (інтерналізовані). Необхідною умовою цього є доведення до відома всіх адресатів змісту правових текстів (наприклад, шляхом офіційного опублікування та обнародування), на базі чого можливо його пояснення й виправдання, його легітимація. При цьому, правові норми можуть мати як

безпосередньо ціннісне, так і відображене ціннісне значення [4, с. 446-447]. У першому випадку норми легітимізуються як правові безпосередньо за їхнім змістом, у другому – внаслідок будь-яких зовнішніх стимулюючих обставин, наприклад, її джерела або порядку прийняття. Так чи інакше, норма, щоб стати правовою, фактично здійснюваною у соціальній поведінці має потребу в певному мінімумі свого визнання й розуміння, узгодженості з існуючими у суспільстві правовими уявленнями, їхнього гармонійного включення в систему суспільних (інтерсуб'єктивних) цінностей й ідеалів.

Підкреслимо, що інтерналізація правових норм суб'єктами правового суспільства не є їхнім відображенням. Вона завжди інтерпретативна, має активний, особистісно-екзистенційний характер, реалізується в умовах повсякденності, життєвого світу, що, з одного боку, є реальністю, загальною з іншими людьми, спільно (інтерсуб'єктивно) конструйована й визнана, а з іншого боку – задається унікальною “біографічною ситуацією” (А. Шюц) соціального суб'єкта. Зрозуміти – це означає встановити зв'язок між чужим і своїм, включити те, що було до певного моменту зовнішнім, у систему своїх особистісних змістів, ціннісних координат і власного екзистенційного досвіду [5, с. 235].

Засвоєння, розуміння права у правовому суспільстві, таким чином, означає не перенесення інформації “з одної голови до іншої”, а утворення нового знання про право, процес смислоутворення, коли предметність (“ноема”, за Е. Гусерлем) з'єднується з особистісним началом, суб'єктивними смислами індивіда (“ноезісом”) та вписується в загальну систему його світогляду. Виходячи з термінології Е. Гусерля, ноема – це те, на що спрямовані переживання, а ноезіс – це сутність модуса переживання ноєми. Разом з тим підкреслимо, що ноєма судження нерозривно пов'язана зі свідомістю за допомогою ноєзіса в якості даності ноєми свідомості. На думку Е. Гусерля, кожна ноєма має свій зміст – саме її зміст за допомогою якого вона сполучається зі “своїм” предметом [6, с. 279].

Зазначимо, що за допомогою феноменологічного методу доцільно досліджувати, перш за все, уявлення про право на індивідуальному рівні, і намагатися відокремити сутнісні риси самого права від уявлень про нього, що містяться у правосвідомості. Запропонований Е. Гусерлем метод феноменологічної редукції дозволяє звернутися до “чистих сутностей” редуційованої свідомості, скажімо розглянути право без нашарувань “змістів” та “значень”, тобто таким, яким воно є. Підкреслимо, що даний метод вдало доповнює комунікативний підхід, пояснюючи природу утворення настанов та смислів комунікантів у правовому суспільстві.

З нашої точки зору, для з'ясування особливостей буття правового суспільства доцільно також використовувати фундаментально-онтологічну методологію М. Хайдегера, яка складається з чотирьох елементів. Вищеозначений дослідник пропонує наступне розуміння феноменології: “феномен” – це те, що “само-по-собі- себе-виявляє” або те, що греки називали “та онта” – суще. В свою чергу логос інтерпретується ним як те, що дозволяє проникнути у глибини мови і зрозуміти учасникам діалогу один одного.

Першим елементом методології М. Хайдегера є редукція, яка дозволяє з'ясувати явище в його справжньому бутті й надає онтологічні підстави для подальшого аналізу того або іншого феномена. Другим елементом цієї пізнавальної системи є феноменологічна конструкція, яка передбачає зняття традиційного поділу на суб'єкт та об'єкт. Тобто той хто ставить питання про сутність явищ буття не тільки досліджує об'єкт, а у свою чергу сам стає учасником цього сущого в процесі запитування. Цей феномен М. Хайдегер описує категорією *Dasein*, яка перекладається як “присутність”, “оце-буття.” [7, с. 450]. Аналізуючи явища правового суспільства, суспільну правосвідомість будь-який дослідник певним чином “демонструє” власну правосвідомість через свою авторську позицію, через своє ставлення до права. Для нашої наукової розвідки важливим є те, що М. Хайдегер аналізує не певну частину буття, а все його в цілому. Так, він розглядає наступні модуси буття: буття людини, буття

підручне (все, що не є людиною, але пов'язане з її життєдіяльністю), буття природи, ідеальне буття (геометричні об'єкти, числа).

Третьою складовою фундаментально-онтологічного методу, за концепцією М. Хайдегера, є герменевтика. На його думку, герменевтика дозволяє виявити зміст буття Dasein, а через цю процедуру прояснити сутність того сущого, що не є Dasein, тобто буття в цілому [7, с. 37]. За допомогою герменевтики буттєва понятливість, що належить до основоустрою Dasein, повідомляється про зміст свого буття та власних онтологічних структур. Таке повідомлення відбувається в модусі феномена, коли зміст буття та буттєві структури Dasein виявляють себе у буттєвій понятливості, що потребує тлумачення. Фактично виникає ситуація “герменевтичного кола”: для того, щоб тлумачити феномени ми повинні їх вже розуміти, а для їх розуміння ми повинні визначити буттєвість в цілому. З точки зору М. Хайдегера, головною проблемою є не вихід з герменевтичного кола, а правильне входження в нього. В цьому контексті необхідно зазначити, що для дослідження сутності правового суспільства ми повинні звернутися до теорії та практики тлумачення юридичних текстів, праць правознавців, фольклорних та літературних матеріалів, які містять явну або приховану інформацію щодо ставлення окремих верств населення та суспільства в цілому до права, існуючої правової системи.

Четвертим елементом методології М. Хайдегера є феноменологічна деструкція. Зміст якої полягає у критичному “проходженні” крізь викривлені феномени і певним чином супроводжувати редукцію, герменевтику та конструкцію. Основне завдання деструкції, як зазначає М. Хайдегер, полягає у руйнуванні стереотипів котрі містяться у повсякденній свідомості, мові, у філософії. У загальному вигляді сутність деструкції полягає в тому, що феномен буття створює “видимість”, яка не співпадає з явищем (сутністю) цього феномена [7, с. 19-20]. Таким чином, метод деструкції дозволяє побачити буття з середини – не в тому вигляді, як воно себе демонструє, а виходячи з прихованих нерозкритих змістів буттєвості. Саме застосування деструкції

дозволить виявити позитивні та негативні чинники становлення правового суспільства, наприклад, “розкодувати” штампи й побачити деформації правосвідомості спричинені тоталітарним режимом та перехідним етапом становлення України.

Отже, з точки зору комунікативно-феноменологічного підходу до сутності правового суспільства необхідними є інтерналізація соціальними агентами права, розуміння й визнання правових текстів як нормативних встановлень, що дозволяє останнім направляти, орієнтувати соціальну поведінку, встановлювати когнітивні правові зв'язки й загальні правовідносини, інакше кажучи, виступати “джерелами права”. Тим самим створюються передумови для подальшої реалізації права в різних формах, у тому числі для правозастосовчої діяльності, що припускає певну правову оцінку життєвих обставин, осмислення й тлумачення юридичних норм, заповнення пробілів і дозвільних колізій, вибір варіантів поведінки.

Література

1. Сивиринов Б. С. О феноменологической интерпретации социальной реальности / Б. С. Сивиринов // Социс. – 2001. – № 10. – С. 26-35.
2. Готлиб А. С. Введение в социологическое исследование : Качественный и количественный подходы. Методология. Исследовательские практики / А. С. Готлиб. – Самара : Самар. ун-т, 2002. – 424 с.
3. Бергер П. Социальное конструирование реальности : трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М. : Медиум, 1995. – 322 с.
4. Поляков А. В. Общая теория права : курс лекций / А. В. Поляков. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 642 с.
5. Бачинин В. А. Философия права : краткий словарь / В. А. Бачинин, В. П. Сальников. – СПб. : Лань, 2000. – 400 с.
6. Гуссерль Э. Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии / Э. Гуссерль. – М. : Дом интеллект. кн., 1999. – 336 с.
7. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер. – М. : Ad Marginem, 1997. – 451 с.